

Werkstakingen 1900–2004

Jo van Cruchten, Rob Kuijpers en Sjaak van der Velden¹⁾

Informatie over werkstakingen is van belang voor inzicht in de arbeidsverhoudingen in Nederland. Er bestaan twee reeksen die over een langere periode een overzicht geven van stakingen en werkonderbrekingen. Ondanks eenzelfde uitgangspunt kunnen de uitkomsten voor sommige jaren verschillen. Dit is het gevolg van een andere invalshoek: de ene reeks kiest voor het economische perspectief van verloren arbeidstijd, de andere reeks beschouwt stakingen als sociaal protest. Daarnaast spelen een iets andere berekeningswijze en waarneming een rol. Afhankelijk van het doel hebben beide reeksen echter hun waarde.

1. Inleiding

Informatie over werkstakingen is van betekenis voor het beoordelen van de arbeidsverhoudingen en genereert meestal veel publiciteit in kranten en tijdschriften. In Nederland bestaan twee statistieken die over een langere periode een overzicht geven van het aantal stakingen, namelijk de statistiek Werkstakingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de reeks Stakingen in Nederland die wordt samengesteld door Van der Velden.

De statistiek Werkstakingen is een van de oudste statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het CBS publiceert over werkstakingen vanaf verslagjaar 1901. De statistiek Werkstakingen geeft informatie over het aantal tijdelijke stopzettingen van de werkzaamheden door werknemers om tegemoetkoming aan gestelde eisen af te dwingen. Belangrijke variabelen zijn het aantal geschillen, de verloren werkdagen en de betrokken werknemers. Van der Velden beschrijft in zijn proefschrift werkstakingen vanaf het jaar 1810. Het gaat onder andere over het aantal stakingen, stakers en gestaakte dagen. De reeks uit het proefschrift is in een bijgewerkte versie ook op internet ²⁾ te raadplegen.

Bij vergelijking van de CBS-cijfers met de cijfers van Van der Velden blijkt dat de aantallen in meerdere of mindere mate van elkaar afwijken, terwijl beide reeksen de CBS-definitie van stakingen als uitgangspunt hebben genomen. In dit artikel worden beide reeksen vergeleken vanaf verslagjaar 1900 en wordt getracht een verklaring te geven voor de verschillen.

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 komen de belangrijkste verschillen tussen de reeksen aan de orde. Paragraaf 3 geeft beknopt de belangrijkste definities en operationalisering weer. Paragraaf 4 behandelt de totstandkoming van de reeksen afzonderlijk. Tot slot worden in paragraaf 5 enige conclusies getrokken.

2. Vergelijking van de reeksen

Een belangrijk verschil tussen de twee reeksen ligt in de interpretatie van het fenomeen dat ze willen beschrijven. Bij het samenstellen van de stakingscijfers hanteert het CBS een economische invalshoek. Als een onderneming door een geschil productieverlies lijdt (in termen van verloren arbeidsuren), dan wordt dit geschil opgenomen in de stakingscijfers. Van der Velden beoogt echter het sociale protest door werknemers in de sfeer van het werk vast te leggen. In zijn reeks zijn daarom ook acties opgenomen die buiten de criteria van de CBS-reeks vallen. Het gaat om bijvoorbeeld langzaam-aan-acties, sabotage en collectieve ziekmelding.

2.1 Mogelijke oorzaken van verschillen

Beide reeksen gaan uit van de definitie van werkstaking die het CBS hanteert. Naast een iets andere interpretatie van de definitie zijn er nog andere verschillen te noemen waardoor de reeksen van elkaar kunnen afwijken.

Verskil in informatievergaring

Het CBS gaat alleen uit van ANP-berichten terwijl voor de samenstelling van de reeks Van der Velden alle mogelijke bronnen (ANP-berichten, dagbladen, informatie van werkgeversorganisaties of vakbonden, studies, knipselkranten etc.) worden geraadpleegd. De verzameling van de gegevens door het CBS gebeurt primair bij bedrijven en instellingen waar een werkstaking heeft plaatsgevonden. Het CBS verricht na afloop van het verslagjaar geen aanpassingen meer, terwijl de reeks Van der Velden jaren na afloop van het verslagjaar nog wijzigingen kan ondergaan wanneer nieuwe informatie beschikbaar komt.

Verskil in waarneming

Het CBS telt verloren werkdagen en de reeks Van der Velden stakingsdagen. Zo worden bedrijfsbezettingen waarbij het productieproces gewoon doorgaat niet door het CBS geregistreerd en wel door Van der Velden. Het CBS rekent actievoerende werknemers die tijdens de acties een vrije dag genomen hebben of geen dienst hebben (actie voeren in middagpauze) niet mee. Daarnaast kunnen er werknemers zijn die niet (willen) staken, maar door de actie van medewerkers in hun bedrijf niet meer kunnen werken; of werknemers die door een staking elders hun eigenlijke werk niet meer kunnen uitvoeren. Waar mogelijk maakt Van der Velden onderscheid tussen werknemers die bewust aan de actie hebben meegedaan en zij die door de actie gedwongen werden om te houden met werken.

Verskil in berekening aantal betrokken stakers

De berekening van het aantal betrokken stakers verschilt. Het CBS gaat uit van het gemiddelde aantal werknemers dat betrokken is bij een staking en rekent de deelname om

naar voltijdwerknemers. Voor Van der Velden gaat het om het totaal aantal werknemers dat op enig moment aan de staking heeft deelgenomen. Dit zal over het algemeen hoger liggen.

Verskil in berekening verloren arbeidsdagen

Het aantal gestaakte dagen is het aantal werkdagen dat als gevolg van de staking of uitsluiting niet is gewerkt. De gestaakte dagen zijn echter niet noodzakelijk hetzelfde als de verloren arbeidsdagen, omdat het bedrijf met de hulp van zogenaamde onderkruipers de productie kan hebben voortgezet of hervat. Ook houdt het CBS bij verloren arbeidsdagen rekening met de tijdsduur van de werkstaking (uitsluitend de uren en dagen waarop gewoonlijk wordt gewerkt) en het daadwerkelijk aantal verloren arbeidsuren (rekening houdend met deeltijdarbeid). De reeks Van der Velden houdt geen rekening met voltijd of deeltijd dienstverbanden. Het CBS rekent via de arbeidsuren deeltijd dienstverbanden om naar fulltime equivalenten.

Tijdslimiet en verbondenheid acties

Een maximale tijdsduur voor een staking is niet opgenomen. Gaat een staking over de jaargrens heen, dan wordt deze staking door het CBS in beide jaren als een staking geteld (met informatie van verloren arbeidsdagen en gemiddeld aantal betrokken werknemers in alleen het betreffende jaar). Tot de aansluiting bij de internationale standaardisatie in 1927 rekende het CBS alle gegevens over een staking toe aan het jaar van ontstaan. Deze methode van toerekening is ook in de reeks Van der Velden gevolgd. Daarnaast kunnen stakingen dezelfde reden hebben maar een bepaalde periode uit elkaar liggen. Onderling verbonden stakingen zijn waar mogelijk samengevoegd.

Verskil in publicatie

Het CBS is gehouden aan een geheimhoudingsplicht en mag geen informatie over afzonderlijke bedrijven publiceren. Van der Velden kan wel informatie over afzonderlijke stakingen publiceren. Daarentegen is in de reeks Van der Velden de informatie niet altijd compleet. Het komt nogal eens voor dat bij een geschil het aantal gestaakte dagen en het aantal stakers niet voorhanden is. De wel aanwezige cijfers zijn bij de samenstelling naar jaargegevens, opgeteld. In de CBS-reeks is voor elk geschil ook het aantal verloren arbeidsdagen en het gemiddeld aantal betrokken werknemers bekend.

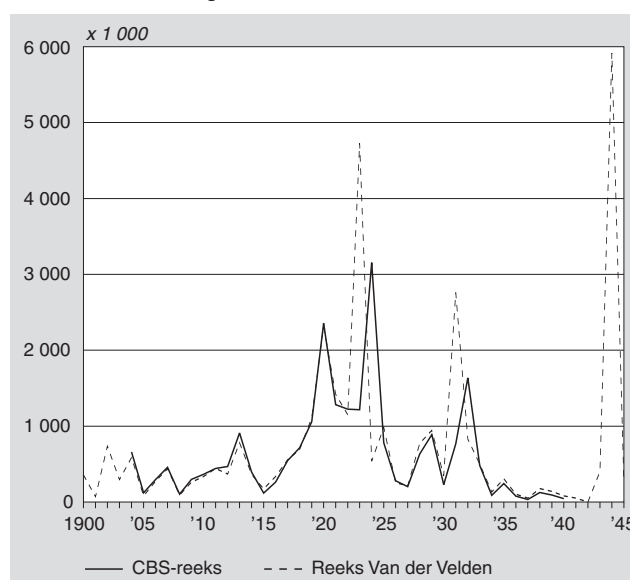
Definitie van werknemer en plaats van de actie

Het is de vraag of bij stakingsinformatie de definitie van werknemers altijd gevolgd wordt. Ook zijn er specifieke groepen zoals uitzendkrachten. In de reeks van Van der Velden zijn ook zij die gedwongen arbeid verrichten en daar een vergoeding voor ontvangen, zoals gevangenen en dienstweigeraars, meegeteld. Daarnaast moet de actie op Nederlands grondgebied hebben plaatsgevonden. Bij zeelieden en vissers is echter niet naar het grondgebied van de actie gekeken, maar naar de vestigingsplaats van de reder en indien mogelijk naar de nationaliteit van de stakers. Een staking van zeelieden op een Nederlands schip in New York is in de reeks van Van der Velden opgenomen.

2.2 Uitkomsten

Voor de verloren arbeidsdagen zijn de CBS-reeks en de reeks Van der Velden over de gehele periode 1900–2004 redelijk vergelijkbaar. De verloren arbeidsdagen in de reeks Van der Velden zijn de gestaakte dagen plus de verloren arbeidsdagen als gevolg van uitsluitingen door de werkgever. Voor de periode vanaf 1985 worden ook het aantal betrokken werknemers en het aantal geschillen van beide reeksen vergeleken.

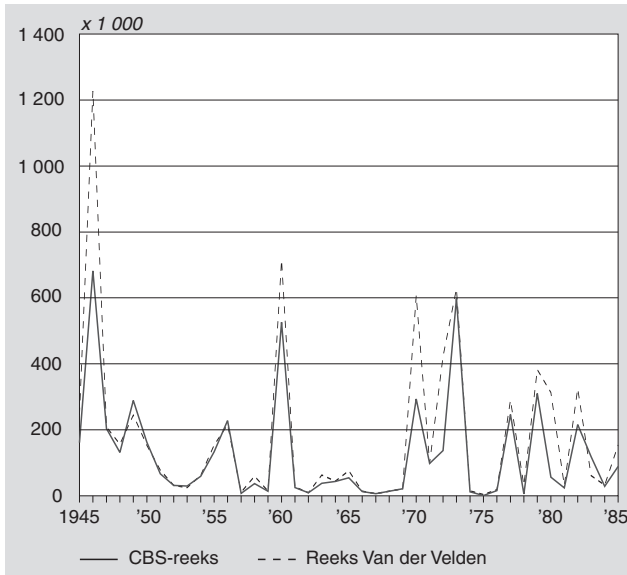
1. Verloren arbeidsdagen, 1900–1945

In tegenstelling tot Van der Velden heeft het CBS voor de periode 1900–1904 geen informatie over het aantal verloren arbeidsdagen. De staking in de textielindustrie in Twente en de Gelderse Achterhoek van 26 november 1923 tot 23 juni 1924 is in de reeks Van der Velden in zijn geheel toegerekend aan 1923, het jaar van ontstaan en in de CBS-reeks aan 1924. Een soortgelijke verschuiving is te zien voor de textielstaking van 31 december 1931 tot 5 april 1932. In de reeks Van der Velden is deze opgenomen onder verslagjaar 1931 en bij de CBS-reeks voor het grootste deel onder 1932. Het verschil in het aantal verloren arbeidsdagen is toe te schrijven aan de in de vorige paragraaf genoemde verschillen in waarneming en berekening.

Voor de periode 1941–1944 heeft het CBS geen informatie over stakingen. Van der Velden heeft in deze periode wel een aantal stakingen. Naast drie politieke stakingen tegen respectievelijk de vervolging van Joden (1941), het weer in krijgsgevangenschap voeren van Nederlandse militairen (1943) en tot steun aan de geallieerde opmars (1944) deed zich in ons land slechts een klein aantal arbeidsconflicten voor. Buiten het grondgebied van het Koninkrijk in Europa hebben wel enkele stakingen van zeelieden plaatsgehad. Al deze stakingen komen in geen enkele officiële statistiek voor, ook niet in de na de oorlog gepubliceerde reconstructie van statistieken over de oorlogsjaren.

2. Verloren arbeidsdagen, 1945–1985

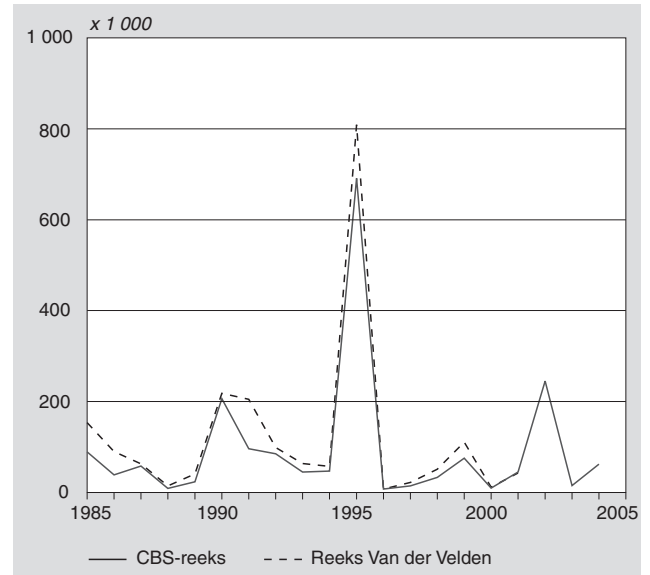

Het verschil in aantal verloren arbeidsdagen bij verslagjaar 1946 is, gezien het verhoudingsgewijs geringe verschil in aantal betrokken werknemers, voornamelijk toe te schrijven aan de waarneming en berekening van het aantal arbeidsdagen. Voor verslagjaar 1946 wordt in de publicatie Statistiek der werkstakingen en uitsluitingen 1946 op pagina 3 geschreven: ‘Vooral in het eerste halfjaar heerste in het bedrijfsleven onrust. Enige omvangrijke en langdurige conflicten onder leiding van de Eenheidsvakcentrale (E.V.C.) veroorzaakten veel storing. De stakingsgolf bereikte haar hoogtepunt in de zeeliedenstaking en de daarmee samenhangende sympathiestakingen, welke 3 Juli 1946 beëindigd werden. Doch ook in het tweede halfjaar viel in verschillende gevallen bij werknemers de neiging te bespeuren om het werk, vaak zelfs bij de geringste aanleiding, neer te leggen. Hoewel het aantal stakingen nog groter was dan in het eerste halfjaar, evenals het aantal betrokken werknemers, duurden de conflicten slechts kort, zoodat het aantal verloren arbeidsdagen belangrijk lager was dan in de eerste helft van 1946. In het eerste halfjaar gingen per betrokken werknemer 18 arbeidsdagen verloren, in het tweede halfjaar 2’.

Het verschil tussen beide reeksen voor 1960 komt voornamelijk door een landelijke stakingsactie waarvoor in de reeks Van der Velden 666 duizend gestaakte dagen zijn opgenomen. Verslagjaar 1970 wordt verderop besproken in samenhang met het aantal betrokken werknemers. Eenzelfde vergelijking als voor 1960 is te maken voor 1972. In de reeks bij Van der Velden is voor een (landelijke) stakingsactie in de industrie 400 duizend stakingsdagen opgenomen (30 duizend stakers). Het CBS schat het aantal feitelijk verloren arbeidsdagen lager in.

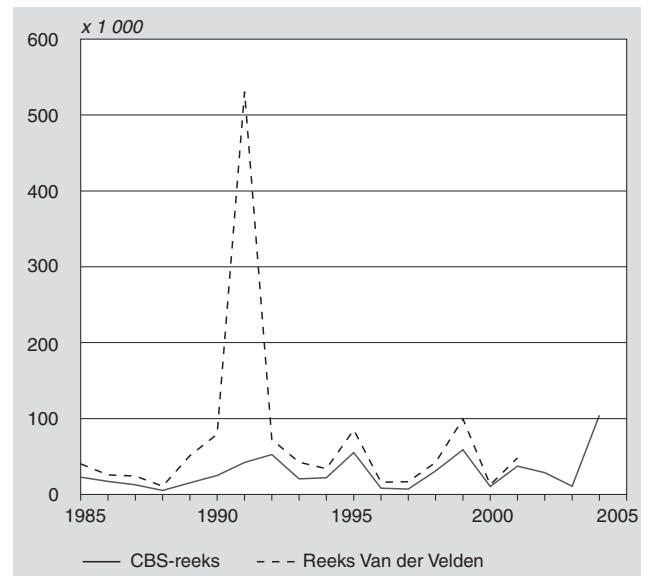
Het verschil in aantal verloren arbeidsdagen en het aantal betrokken werknemers in 1980 komt door een landelijke stakingsactie in de maanden februari en maart. Het ging om estafette-acties en werkonderbrekingen voor politieke eisen inzake arbeidsvoorwaarden. Voor vier geschillen samen is in de reeks bij Van der Velden 259 duizend stakingsdagen opgenomen en het voor het aantal stakers 295 duizend.

3. Verloren arbeidsdagen, 1985–2005

Het verschil voor 1991 hangt samen met het aantal betrokken werknemers. Het verschil in verloren arbeidsdagen voor verslagjaar 1995 komt voor grootste deel (65 duizend) voor rekening van de bouwstaking. Wordt voor de gehele periode gekeken naar het aantal verloren arbeidsdagen, dan liggen de reeksen, afgezien van enkele uitschieters, dicht bij elkaar.

4. Bij werkstakingen betrokken werknemers, 1985–2005

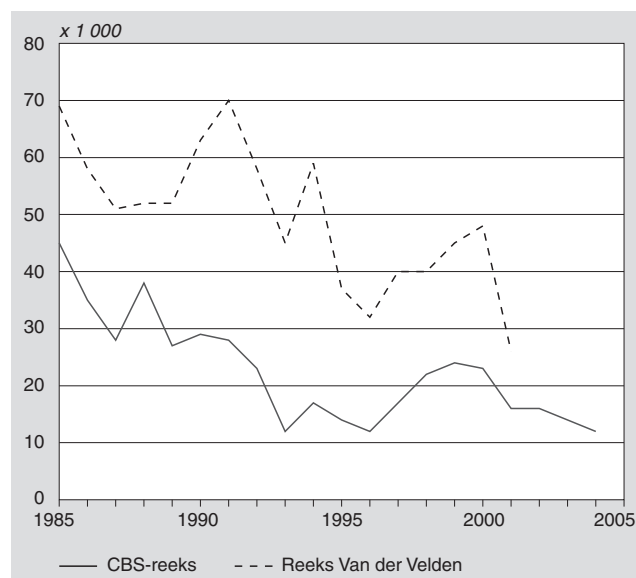

Het grote verschil in aantal betrokken werknemers in verslagjaar 1991 komt door een politieke staking, een landelijke estafette-actie voor politieke eisen inzake arbeidsvoorwaarden en een (landelijke) demonstratie in Den Haag. Voor de gehele actie is in de cijfers bij Van der Velden voor het aantal stakers een aantal opgenomen van 500 duizend en het aantal stakingsdagen is gesteld op 125 duizend. Voor deze actie is in de CBS reeks het aantal betrokken werknemers 21 duizend en voor het aantal verloren arbeidsdagen 28 duizend.

Ook het uitzonderlijk grote verschil in stakers of gemiddeld aantal betrokken werknemers voor verslagjaar 1970 komt door het niet opnemen in de CBS-cijfers van de een-uursstaking van 15 december 1970 (Van der Velden 2000, pagina 234) waaraan volgens Van der Velden één miljoen werknemers deelnamen. Voor deze staking heeft Van der Velden 130 duizend verloren arbeidsdagen opgenomen in zijn reeks. Het betrof een werkonderbreking voor politieke eisen inzake arbeidsvoorwaarden en het aantal stakers is gebaseerd op een uitspraak van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO).

Het CBS neemt alleen die werkstakingen op waarbij sprake is van een geschil tussen werknemers en werkgevers en gewoonlijk geen politieke- en sympathiestakingen of conflicten waarbij werkgevers op één lijn staan met de werknemers. Dit verschil in aanpak tussen CBS en Van der Velden komt ook tot uiting bij acties van werknemers bij ministeries (bijvoorbeeld estafettestakingen bij Onderwijs) en bij grote publieksacties (manifestaties op vrije dagen of in eigen tijd). Er zijn dan veel stakers in termen van sociale actie, maar het aantal verloren arbeidsdagen en het daaraan gekoppelde gemiddelde aantal betrokken werknemers is beduidend minder. Ook blijven bij het CBS deelnemers aan een actie buiten beschouwing als zij geen werkzaamheden verrichten bij een onderneming waar wordt gestaakt. Bij informatie afkomstig van de vakorganisaties kan het voorkomen dat het CBS stakingsinformatie mist, omdat deze alleen betrekking heeft op aangesloten leden of op acties waarover een stakingsuitkering heeft plaatsgevonden.

5. Aantal geschillen, 1985–2005

Aangezien het CBS vanaf 1985 voor de waarneming van stakingen uitgaat van ANP-meldingen en Van der Velden informatie opneemt uit nog veel andere bronnen, is het te verwachten dat het aantal geschillen bij de reeks Van der Velden boven de CBS-reeks ligt. Ook kan door een verschil in aanpak van onderling verbonden acties en staking-

en bij verschillende bedrijven met ‘eenzelfde oorzaak’ het geregistreerde aantal geschillen van elkaar afwijken.

3. Definities en operationalisering

In 1927 heeft Nederland zich geconformeerd aan de afspraken die gemaakt zijn op de derde Internationale Conferentie van Arbeidsstatistici met betrekking tot de ‘statistiek der werkstakingen en uitsluitingen’ (CBS, 1927). Bij deze internationale standaardisatie zijn de volgende begrippen omschreven: ‘a strike’, ‘a lockout’, ‘workers involved in a strike’, ‘workers involved in a lockout’ en ‘a labour dispute’ (ILO, 2003). Onderstaand de omschrijving van arbeidsgeschil en staking:

“A labour dispute is a state of disagreement over a particular issue or group of issues over which there is conflict between workers and employers, or about which grievance is expressed by workers or employers, or about which workers or employers support other workers or employers in their demands or grievances.”,

“A strike is a temporary work stoppage effected by one or more groups of workers with a view to enforcing or resisting demands or expressing grievances, or supporting other workers in their demands or grievances.”.

De definities van geschil en werkstaking geven een behoorlijke vrijheid om in bepaalde situatie iets wel of niet als staking op te nemen. De werkdefinitie die het CBS voor werkstaking hanteert, luidt:

Een werkstaking of werkonderbreking is het tijdelijk stopzetten van de werkzaamheden door werknemers om tegemoetkoming aan gestelde eisen af te dwingen.

Als een werkonderbreking leidt tot productieverlies voor de onderneming, wordt deze werkonderbreking opgenomen in de stakingscijfers, ongeacht de duur van de werkonderbreking. Uitsluitingen zijn acties van werkgevers om werknemers niet in de gelegenheid te stellen hun normale werk te verrichten. Na 1950 komen er vrijwel geen uitsluitingen meer voor. De werkdefinitie luidt:

Een uitsluiting is het tijdelijk stopzetten van de werkzaamheden van werknemers dóór de werkgever, met het doel om gestelde eisen af te dwingen.

De eenheid van telling voor de CBS-reeks Werkstakingen is het geschil, voor zover dat leidt tot een werkstaking, werkonderbreking, uitsluiting of een combinatie daarvan.

De reeks Van der Velden gaat uit van de definitie van werkstaking die het CBS hanteert. Er is echter één uitzondering. Bedrijfsbezettingen zijn ook in de reeks opgenomen en bij deze acties is het niet noodzakelijk dat de werknemers het werk neerleggen, maar kunnen zij ook doorwerken.

De definitie voor bedrijfsbezetting luidt:

Een bedrijfsbezetting is een actie waarbij werknemers de werkruimten ook buiten de reglementaire arbeidstijd bezet houden en waarbij werknemers in de reglementaire arbeidstijd of de productie (in eigen beheer) voortzetten of weigeren te werken.

4. Uitkomsten en samenstelling van de reeksen

4.1 De CBS-reeks Werkstakingen

De statistiek Werkstakingen behoort tot de oudste statistieken van het CBS. Gegevens over werkstakingen vanaf verslagjaar 1901 zijn op StatLine te vinden (tabel Historie Werkstakingen). De informatie betreft het aantal geschillen, het aantal verloren arbeidsdagen en het (gemiddeld) aantal betrokken werknemers. Het CBS hanteert bij de waarneming van stakingen de economische invalshoek, maar dit is mogelijk nooit voldoende duidelijk naar buiten gebracht. Bovendien lijkt het erop dat dit uitgangspunt in de loop der jaren niet altijd even consequent is gehanteerd. Onderstaand wordt een beschrijving gegeven van de waarneming 'vanaf 1985' en 'voor 1985'. Voor de beschrijving van de samenstelling van de CBS-reeks is voor de periode tot 1980 gebruik gemaakt van het proefschrift van Van der Velden.

Vanaf 1985

Uitgangspunt voor de waarneming is vanaf 1985 de signalering van werkstakingen door het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP). Vervolgens wordt door het CBS gegevens over de werkstaking opgevraagd bij de betrokken bedrijven en instellingen en/of werkgevers- en werknemersorganisaties. Gevraagd wordt onder meer naar de reden van de werkstaking/-onderbreking, of de actie wordt ondersteund door een of meerdere werknemersorganisaties, de wijze van beëindiging en het verloop van de werkstaking/-onderbreking. De vragen die betrekking hebben op het verloop worden hieronder weergegeven.

1. Datum en uur waarop de werkstaking/-onderbreking is uitgekomen.
2. Datum en uur waarop de werkstaking/-onderbreking is beëindigd.
3. Tijdsduur van de werkstaking/-onderbreking in uren (Voor de tijdsduur worden alleen de uren/dagen geteld waarop gewoonlijk wordt gewerkt. Als er in ploegdienst wordt gewerkt, neemt men voor de tijdsduur het gemiddelde van de door de afzonderlijke ploegen gemaakte uren.).
4. Aantal verloren arbeidsuren tengevolge van de werkstaking/-onderbreking (van stakers en overige niet-werkenden).
5. Gemiddeld aantal betrokken personen bij de werkstaking/-onderbreking (het aantal verloren arbeidsuren gedeeld door de tijdsduur in uren).

De betrokken bedrijven en instellingen worden getypeerd naar economische activiteit volgens de Standaard bedrijfsindeling (SBI 1993). Een geschil kan geteld worden in meer dan één bedrijfstak en de stakingsduur wordt bepaald door het bedrijf waar het langst actie is gevoerd. Bij meerdere acties bij een bedrijf in verband met één geschil is de stakingsduur de som van de uren van de afzonderlijke acties, voor zover geen sprake is van overlap. Een geschil kan meerdere geschilpunten omvatten. Geschilpunten kunnen betrekking hebben op arbeidsvoorwaarden (zoals loonsverhoging of andere loonkwesties, werktijd, CAO-onderhandelingen) of op andere zaken die tot een arbeidsconflict kunnen leiden tussen werknemers en werkgever.

Werkstakingen waarbij meer dan één geschilpunt is, zijn in overleg met de berichtgever ingedeeld naar voornaamste geschilpunt.

De verzameling van de gegevens gebeurt primair bij bedrijven/instellingen waar een werkstaking heeft plaatsgevonden. Werkstakingen in de bouwnijverheid worden in het algemeen gesignaleerd per bouwobject en niet per bedrijf. Daarom worden de gegevens over werkstakingen in de bouwnijverheid opgevraagd bij de betrokken vakverenigingen of werkgeversorganisaties.

Voor 1985

Voor de periode voor 1985 is de waarneming van het CBS gebaseerd op berichten in dagbladen en vakbladen over stakingen en uit de informatie van de Kamers van Arbeid, de voorlopers van de Gewestelijke Arbeidsbureaus (GAB's). De CBS-statistiek stelde in de beginjaren voornamelijk op de waarneming door de arbeidsbureaus. Kranten en vakbondsbladen werden geraadpleegd om na te gaan en te controleren waar en wanneer stakingen zijn uitgekomen. Indien van bepaalde acties geen of gedeeltelijke gegevens waren binnengekomen, werden ramingen opgesteld met informatie uit de onofficiële bronnen als kranten, vakbondsbladen en ondernemingen zelf.

In de publicatie over verslagjaar 1927 heeft het CBS een aantal tabellen opgenomen volgens de internationaal afgesproken standaardisatie van stakingscijfers. Een aantal verschillen tussen de in Nederland toegepaste methode en de methode volgens de internationale afspraken werden toegelicht (CBS, 1928). Vanaf 1927 wordt bijvoorbeeld een onderscheid gemaakt tussen het aantal door stakers gemaakte dagen en het aantal door de bedrijven verloren arbeidsdagen. Deze konden nogal eens van elkaar afwijken wanneer de staking voortduurde, terwijl zogenaamde onderkruipers het werk voortzetten.

Nadat op 4 mei 1940 Duitsland ons land was binnengevallen, verboden de bezetters al op 17 mei alle werkstakingen en uitsluitingen. Van een officiële statistiek kon daarna geen sprake meer zijn. Na de bevrijding keerde het verschijnsel staking in hevige mate terug. Het CBS was nu volledig overgegaan op de economische invalshoek en keek voor het aantal verloren arbeidsdagen nog uitsluitend naar de dagen die voor de ondernemingen verloren gingen. Uitsluitingen kwamen trouwens vrijwel niet meer voor en werden dan ook niet meer afzonderlijk gepubliceerd.

Tot en met 1980 vormden de cijfers van de Gewestelijke Arbeidsbureaus de belangrijkste bron voor de statistiek. Zij waren verplicht om stakingen te melden aan de Minister van Sociale Zaken, die de melding doorgaf aan het CBS. Het arbeidsbureau in wiens district het geschil plaats vond, diende binnen een week na uitbreken een vragenlijst te sturen naar het CBS. De rapportage van de arbeidsbureaus is in de periode 1981–1983 in toenemende mate onvolledig geworden. De statistiek geeft over deze periode dan ook zeker geen volledig beeld. Het aantal geschillen zal licht onderschat worden, het aantal verloren arbeidsdagen zal nagenoeg juist zijn. In 1984 is de rapportageplicht van de Gewestelijke Arbeidsbureaus vervallen. Vakorganisaties hebben begin 1985 opgave gedaan over 1984. De

statistiek geeft voor 1984 zeker een onvolledig beeld: het aantal geschillen zal te laag zijn, het aantal verloren arbeidsdagen is niet meer dan een indicatie.

In de loop van 1980 deden twee doctoraalstudenten van de Erasmus Universiteit onderzoek bij het CBS voor een werkstuk over stakingen in Nederland in de periode 1970–1979 (Flier en Van Kooten, 1981). Uit het onderzoek werd duidelijk dat vooral de waarneming van het aantal geschillen onvolledig was; in veel mindere mate was er sprake van onderschatting van het aantal verloren arbeidsdagen. Dit kwam omdat voornamelijk kleinere stakingen en werkonderbrekingen onvoldoende waargenomen werden. Naar aanleiding van dit onderzoek heeft het CBS in 1982 de cijfers over de periode 1970–1980 herzien (CBS, 1982).

Het CBS heeft bij het 75-jarig en 90-jarig bestaan een publicatie uitgebracht waarin ook een reeks is opgenomen van de Werkstakingen (CBS, 1975 en 1989). Deze twee reeksen wijken af van de actuele reeks Werkstakingen die op de CBS-website te vinden is. De eerste reeks is herzien naar aanleiding van het onderzoek van Flier en Van Kooten. Een tweede herziening vond plaats in 1998 (CBS, 1999; eerste publicatie met herziene cijfers) waarbij voor een aantal jaren voornamelijk het aantal geschillen is herbeoordeeld. De staat geeft een overzicht van de jaren waarvoor de cijfers herzien zijn.

4.2 De reeks Van der Velden

Het doel van de reeks Van der Velden is het vastleggen van sociaal protest van werknemers in de sfeer van het werk. De reeks is samengesteld tijdens een meer dan tien jaar durende zoektocht. Als basis is de CBS-statistiek over de jaren 1901–2000 genomen. De reeks begint in 1810, dus bijna een eeuw eerder dan de reeks van het CBS. Voor de negentiende eeuw is de statistiek van werkstakingen ‘van de grond af’ opgebouwd. Aan de hand van literatuur, tijdschriften, jaarverslagen en dagbladen zijn voor de periode 1830–1900 ongeveer 1 200 stakingen achterhaald.

Voor de twintigste eeuw ligt dat anders. Tot 1914 publiceerde het CBS gedetailleerde tabellen. In de periode 1914–1927 was informatie over individuele stakingen te vinden in het Maandschrift van het CBS. Vanaf 1927, toen het CBS overging tot het publiceren van zowel het aantal gestaakte dagen als het aantal voor het bedrijf verloren arbeidsdagen, heeft Van der Velden in zijn reeks het aantal door de stakers gestaakte dagen overgenomen.

Bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam berust een deel van het CBS-archief. Dit bestaat uit mappen met knipsels over stakingen en uitsluitingen uit de periode 1900–1918. In het archief bevinden zich gegevens over diverse stakingen die niet in de statistieken zijn opgenomen, in een enkel geval met de reden. Zo werd bij een staking van steenzetters in Den Haag uit november 1911 op de map aangetekend, dat dit beslist geen staking was, maar ‘slechts enkele uren stagnatie wegens onderhandeling’. Een ander geval speelde zich in april 1906 in de omgeving van Eindhoven af. Grondwerkers bij de lucifersfabriek staakten, maar de Eindhovensche Courant schreef: ‘ter voorkoming van onjuiste praatjes als zoude een werkstaking zijn uitgebroken bij de in aanbouw zijnde lucifersfabriek in Woensel, kunnen wij uit de beste bron mededeelen, dat alleen een dulle Maandag-club door brutaal optreden, hoopte hooger loon te krijgen. Als een werkstaking in dien zin, welke men aan dat woord hecht, kan deze Maandag-beweging niet worden beschouwd.’ De mening van deze journalist was voor het CBS reden de staking niet op te nemen.

Voor de periode 1918–1940 bestaat niet zo’n mooie bron. Het CBS-archief over die jaren is vernietigd. Wel is informatie beschikbaar uit andere bronnen (Boomgaard, 1973 en 1981; Diepenbrock, 1979). Verdere gegevens zijn ontleend aan algemene literatuur, jaarverslagen van vakbonden, vakbondsbladen, tijdschriften en dagbladen. Zo bleek het mogelijk de geaggregeerde cijfers van het CBS voor een groot deel terug te brengen tot afzonderlijke stakingen.

Omdat tot 1980 de Gewestelijke Arbeidsbureaus verplicht waren om stakingen te melden was het mogelijk om in het Departementaal Archief van het Ministerie van Sociale Za-

Staat 1
Vergelijking afwijkende verslagjaren in CBS-reeksen Werkstakingen

	Reeks 1, '75 ¹⁾		Reeks 2, '90 ²⁾		Reeks 3, 'Actueel' ³⁾	
	Arbeids-geschillen	Verloren arbeids-dagen	Aantal voor-gekomen geschillen	Aantal verloren arbeids-dagen	Totaal aantal voor-gekomen geschillen	Aantal verloren arbeids-dagen
	abs.	x 1 000	abs.	x 1 000	abs.	x 1 000
1956	80	213	80	213	49	228
1960	121	467	121	467	40	526
1970	99	263	124	291	47	293
1971	15	97	25	98	25	98
1972	31	134	58	137	58	137
1973	7	584	29	587	27	598
1974	14	7	41	12	41	12
1977			44	247	37	246
1979			57	309	51	310

¹⁾ 75 jaar statistiek van Nederland (1899–1974), CBS 1975. Tabel H. Beroepsarbeid, Verloren arbeidsdagen ten gevolge van arbeidsgeschillen (kolom 2 en 3), pagina 63.

²⁾ Negentig jaren statistiek in tijdreeksen (1899–1989), CBS 1989. Tabel H. Beroepsarbeid, Arbeidsgeschillen (kolom 45 en 46), pagina 80–81.

³⁾ StatLine tabel Historie Werkstakingen, 25 januari 2006.

ken veel stakingen uit de periode 1945–1980 te achterhalen. Ook de archieven van de Arbeidsinspectie en de Dienst voor de Uitvoering van Werken (DUW), die ondergebracht zijn bij het Nationaal Archief (Algemeen Rijks Archief (ARA)), leverden gegevens op; evenals het CBS-archief voor de periode 1945–1980. Daarnaast was het ook mogelijk om voor deze jaren gebruik te maken van vakbondsbladen en dagbladen. Het gepubliceerde bestand van Flier en Van Kooten (Flier en Van Kooten, 1981) over de jaren zeventig vulde de reeksen aan, terwijl een door Van der Velden vanaf 1972 zelf bijgehouden knipselarchief ook veel nieuwe gegevens opleverde. De laatste vijftien jaar zijn grotendeels samengesteld aan de hand van het knipselarchief van Van der Velden, vakbondsperiodieken, internetberichten, CBS-gegevens en ANP-berichten.

De Reeks Van der Velden is voor het eerst gepubliceerd in het proefschrift van Van der Velden (Van der Velden, 2000). Naderhand is informatie uit het proefschrift ook op internet ²⁾ geplaatst en aangevuld. De database bestaat per jaar uit drie tabellen: stakingen, uitsluitingen en andere (re)acties. De internetreeks wordt aangevuld op het moment dat nieuwe informatie beschikbaar is gekomen.

Voor vergelijking met de CBS-reeks Werkstakingen is in dit artikel de reeks Van der Velden op de internetsite van 4 januari 2006 genomen. Hierbij worden de tabellen Stakingen en Uitsluitingen niet samengevoegd omdat er nogal wat gemengde conflicten zijn, zoals een uitsluiting in reactie op een staking. Om het aantal geschillen vast te stellen kunnen de staking en uitsluiting dus niet bij elkaar opgeteld worden, want het kan gaan om een enkel conflict. Dit probleem doet zich ook voor bij het aantal betrokken werknemers. Het aantal gestaakte dagen (verloren arbeidsdagen) kan wel worden opgeteld. Bij samenvoeging zou de uitkomst moeten overeenkomen met de gegevens in de CBS-reeks.

5. Conclusie

In zijn proefschrift geeft Van der Velden aan dat hij voor zijn onderzoek de definitie van werkstaking overneemt die het CBS hanteert. Naast een iets andere interpretatie van de gegeven definitie blijkt de definitie van werkstaking een behoorlijke vrijheid te geven om een actie wel of niet als staking op te nemen. Ook het verschil in doel van de waarneming, sociaal protest of verlies van arbeidstijd, en verschillen in berekeningswijze dragen bij aan de verschillen in uitkomsten. Afhankelijk van het doel waarvoor men de informatie wil gebruiken zijn beide reeksen naast elkaar bruikbaar.

Het CBS heeft misschien een iets te beperkte informatievergaring. Het fundament voor de CBS-reeks is echter duidelijk en is voor onderzoekers na te gaan. De gegevens die het CBS in de uitkomsten opneemt zijn voor het merendeel afkomstig van de betrokken bedrijven en instanties. Afgaan op bronnen als dagbladen, knipselkranten, mondelinge informatie en dergelijke brengt gevaren met zich mee op het gebied van betrouwbaarheid van informatie. Dit geldt ook voor het aanpassen van een reeks, jaren na afloop van het verslagjaar, op basis van zulke bronnen. Dit

gaat zeker op voor het CBS als statistisch bureau. Voor een geschiedkundige beschrijving om fenomenen te duiden of te verklaren hoeft dit minder bezwaarlijk te zijn.

Literatuur

Boomgaard, P., 1973. Stakingen, vakbondslidmaatschap en conjunctuur gedurende het interbellum in Nederland. In: Herwaarden, J. van (red), Lof der historie, Opstellen over geschiedenis en maatschappij. Rotterdam, 1973.

Boomgaard, P., 1981. Tegen duizendpoters, duikboten en Shylock Ruys, Bouwvakstakingen in Nederland tussen de wereldoorlogen. In: Boomgaard, P., Exercities in ons verleden. Assen, 1981.

CBS, 1927. Resoluties Conferentie van Arbeidsstatistici 18–23 oktober 1926. Maandschrift van het CBS, aflevering 1, 1927, pagina 127 e.v.

CBS, 1928. Werkstakingen en uitsluitingen gedurende het jaar 1927, pagina 27–34.

CBS, 1975. 75 jaar statistiek van Nederland, 1899–1974.

CBS, 1982. Tabellen, Arbeid, Toelichting op de tabellen, Tabel 1.4.4.–1.4.5. Werkstakingen 1970–1980. In: Sociale maandstatistiek, juni 1982, pagina 12,17.

CBS, 1989. Negentig jaren statistiek in tijdreeksen, 1899–1989.

CBS, 1999. Tabellen, Werkstakingen, Toelichting bij de tabellen 2.3.13–2.3.20. In: Sociaal-economische maandstatistiek, mei 1999, pagina 101–103.

Cruchten, J. van en R. Kuijpers, 2002. Vorig jaar 45 duizend verloren arbeidsdagen door werkstakingen. In: Sociaal-economische maandstatistiek, juni 2002, pagina 28–30.

Cruchten, J. van en R. Kuijpers, 2003. In 2002 veel stakingsdagen in de bouw. CBS-Webmagazine, 12 mei 2003.

Diepenbrock, F., 1979. Verbetering zij ons Streven, Een verkennend materiaalonderzoek naar de stakingsbeweging te Amsterdam tussen de beide wereldoorlogen. Amsterdam.

Flier, H. en G. van Kooten, 1981. (werkstuk) Stakingen, statistiek en dynamiek. Een onderzoek naar arbeidsconflicten in Nederland gedurende de jaren zeventig. Rotterdam.

International Labour Office (ILO), 2003. Decent work statistical indicators: strikes and lockouts statistics in the international context. By Igor Chernyshev. In: Bulletin of Labour Statistics, 2003-3, 2. Stikes and lockouts, Definition, pages X-XI.

Kooten, G. van, 1988. (proefschrift) Stakingen en stakers, Een theoretische en empirische verkenning van fluctuaties in stakingsactiviteit in Nederland van 1951 tot en met 1981. Eburon, Delft.

Velden, S. van der, 2000. (proefschrift) Stakingen in Nederland, Arbeidersstrijd 1830–1995. Stichting beheer IISG / NIWI, Amsterdam.

Velden, S. van der, 2004. Werknemers in actie, Twee eeuwen stakingen, bedrijfsbezettingen en andere acties in Nederland. Aksant, Amsterdam.

Velden, S. van der (red.) e.a., 2005. Kranen over de wal, De grote Rotterdamse metaal- en havenstaking van 1970. Aksant / Vakbondshistorische Vereniging, Amsterdam.

Noot in de tekst

¹⁾ Sjaak van der Velden heeft voor zijn proefschrift onderzoek verricht naar stakingen in Nederland en is momenteel werkzaam bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam. Rob Kuijpers en Jo van Cruchten werken bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

²⁾ <http://www2.iisg.nl/databases/stakingen/overzicht.php>

Tabel 1
Stakingen en uitsluitingen, reeks Van der Velden en CBS-reeks Werkstakingen

	Reeks Van der Velden ¹⁾						CBS-reeks Werkstakingen ²⁾			
	Stakingen			Uitsluitingen			Stakingen en uitsluitingen			
	Aantal	Stakers	Gestaakte dagen	Aantal	Uitgesloten	Verloren arbeidsdagen	Totaal aantal voorgekomen geschillen	Gemiddeld aantal betrokken werknemers bij alle voorgekomen geschillen	Aantal verloren arbeidsdagen	Informatie bij verslagjaar
	<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		
1900	156	28,2	355,9	9	0,5	0,2
1901	153	6,2	68,9	2	0,3	1,9	122	4,5	.	.
1902	158	14,4	456,7	18	3,8	280,0	142	15,0	.	.
1903	199	61,9	278,4	19	1,6	15,7	163	34,5	.	.
1904	115	4,9	95,8	21	6,8	489,6	102	11,2	657,9	.
1905	167	5,2	66,1	7	2,5	15,9	132	7,4	123,0	.
1906	213	10,7	207,5	22	8,0	65,7	181	18,9	294,6	.
1907	173	12,9	322,7	20	3,6	116,7	154	15,2	458,4	.
1908	118	5,7	57,2	29	1,5	35,0	135	7,2	102,1	.
1909	156	6,4	203,1	41	1,8	58,3	189	8,5	297,1	.
1910	151	4,9	90,1	15	8,9	246,0	146	13,2	366,3	.
1911	234	18,5	427,6	9	1,0	12,9	217	20,0	441,6	.
1912	306	20,5	303,0	20	2,2	66,0	283	21,7	466,7	.
1913	447	24,4	423,1	29	6,0	359,3	427	30,1	911,5	.
1914	314	14,6	305,5	27	1,9	59,5	271	15,7	393,4	.
1915	286	14,0	150,3	11	1,0	22,4	269	15,2	117,6	.
1916	424	22,9	250,4	30	2,1	86,2	377	18,1	260,7	.
1917	385	34,4	333,0	20	5,4	222,3	344	31,3	544,5	.
1918	373	45,2	647,2	24	3,9	47,2	325	39,6	716,1	.
1919	729	59,0	1 019,1	29	5,8	89,2	649	61,7	1 056,8	³⁾
1920	551	69,6	1 709,4	14	19,3	610,6	481	66,5	2 354,9	³⁾
1921	324	66,1	1 341,4	9	4,1	77,3	299	47,7	1 281,8	.
1922	276	43,2	867,5	27	13,2	281,2	325	44,0	1 223,9	.
1923	247	36,1	1 124,6	21	27,8	3 605,0	289	56,4	1 216,4	.
1924	222	31,0	532,4	10	0,4	5,0	239	27,1	3 156,0	⁴⁾
1925	233	37,0	844,0	9	3,2	138,7	262	31,7	780,9	.
1926	214	10,5	251,1	3	0,1	2,6	212	9,1	281,3	.
1927	191	11,8	207,2	12	0,4	5,3	230	13,5	201,5	.
1928	210	15,2	746,9	7	2,6	25,8	205	16,9	634,5	.
1929	262	22,5	942,5	2			226	21,3	889,9	.
1930	229	11,6	342,8	6	0,6	5,3	212	11,0	229,3	.
1931	270	31,7	2 754,0	9	0,7	5,1	215	28,2	766,3	.
1932	262	31,7	825,5	16	0,8	2,6	216	32,0	1 636,4	.
1933	240	21,4	497,4	15	1,5	4,5	184	14,8	483,4	.
1934	211	8,2	121,2	7	0,3	9,9	152	6,2	90,1	.
1935	170	12,7	300,0	7	0,4	4,5	152	12,9	244,0	.
1936	122	10,1	101,6	5	0,7	1,2	96	10,4	77,4	.
1937	108	6,3	52,3	4	0,2	0,0	95	5,6	32,2	.
1938	150	11,6	175,6	5	0,2	0,5	141	6,4	124,8	.
1939	127	11,5	140,0	3	0,1	0,4	90	5,3	91,4	.
1940	34	8,1	78,4	1	0,1	1,4	23	3,3	43,1	⁵⁾
1941	5	52,9	52,2			
1942	5	3,9	1,5			
1943	2	200,8	400,0			
1944	7	35,6	5 915,0			
1945	155	76,2	198,8	3	9,9	46,6	118	36,5	161,2	⁶⁾
1946	368	78,2	1 182,3	10	5,1	44,6	270	72,1	681,6	.
1947	346	73,3	203,0	10	1,4	5,4	272	59,9	203,4	.
1948	185	20,2	139,7	5	0,5	17,0	183	17,7	131,4	.
1949	157	16,0	244,3	2	0,1	0,1	116	14,3	289,4	.

Tabel 1 (slot)
Stakingen en uitsluitingen, reeks Van der Velden en CBS-reeks Werkstakingen

	Reeks Van der Velden ¹⁾						CBS-reeks Werkstakingen ²⁾			
	Stakingen			Uitsluitingen			Stakingen en uitsluitingen			
	Aantal	Stakers	Gestaakte dagen	Aantal	Uitgesloten	Verloren arbeidsdagen	Totaal aantal voorgekomen geschillen	Gemiddeld aantal betrokken werknemers bij alle voorgekomen geschillen	Aantal verloren arbeidsdagen	Informatie bij verslagjaar
	<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		<i>abs.</i>	<i>x 1 000</i>		
1950	125	23,6	151,6	1	1,0	0,9	79	17,6	162,5	
1951	117	17,0	78,1				85	14,2	66,7	
1952	47	4,1	31,2	1			40	3,8	31,2	
1953	75	13,1	25,1				58	11,2	29,9	
1954	97	22,3	62,3				91	18,7	59,3	
1955	69	26,5	154,1				63	21,2	133,0	
1956	54	32,8	216,2	1	0,0	0,1	49	38,1	228,1	⁸⁾
1957	42	1,7	11,3				37	1,4	7,2	
1958	20	11,3	59,5				73	5,1	37,3	
1959	40	8,1	14,9				48	7,6	14,0	
1960	44	86,1	715,7				40	84,2	526,1	⁸⁾
1961	45	12,5	26,6				43	8,6	24,7	
1962	27	2,7	9,1				24	2,2	9,1	
1963	43	32,1	61,8	2	1,5	1,4	104	26,1	37,8	
1964	42	8,8	37,0	1	0,5	7,2	53	8,5	43,9	
1965	55	30,9	75,8				60	23,2	54,6	
1966	21	11,7	13,5				20	11,2	12,6	
1967	10	2,0	6,2				8	1,6	6,2	
1968	15	6,2	14,0				11	4,6	13,7	
1969	36	10,7	20,9				28	12,3	21,7	
1970	78	1 103,8	606,8				47	86,2	293,5	^{7) 8)}
1971	37	37,5	99,1				25	37,2	98,2	⁷⁾
1972	52	43,6	422,1				58	25,2	137,0	⁷⁾
1973	48	91,5	628,1				27	64,8	598,1	^{7) 8)}
1974	60	20,7	15,0				41	12,2	11,7	⁷⁾
1975	40	11,3	3,4				15	1,1	0,7	⁷⁾
1976	46	25,8	18,1				28	21,0	15,7	⁷⁾
1977	51	56,4	289,7				37	43,9	246,4	^{7) 8)}
1978	61	40,1	31,4				32	9,9	5,8	⁷⁾
1979	99	187,1	382,8				51	50,5	310,0	^{7) 8)}
1980	56	324,8	312,7				22	25,6	56,8	⁷⁾
1981	56	22,3	31,6				11	8,6	24,1	
1982	60	203,2	325,2				12	69,8	215,4	
1983	33	22,0	61,4				9	20,3	118,2	
1984	40	220,7	32,3				11	16,2	29,2	
1985	69	40,3	153,6				45	22,6	89,4	
1986	58	25,5	90,2	1	0,0	0,0	35	17,0	38,9	
1987	51	24,3	63,2	1			28	12,6	58,3	
1988	52	10,8	14,6				38	5,2	8,9	
1989	52	51,2	40,8				27	15,4	23,8	
1990	63	79,3	217,6	1	0,0	0,2	29	25,0	206,7	
1991	70	530,7	204,7				28	42,1	96,4	
1992	58	72,5	98,8				23	52,4	85,4	
1993	45	42,6	63,6				12	20,7	44,7	
1994	59	34,1	57,4				17	21,8	47,4	
1995	37	85,0	809,0				14	55,0	691,5	
1996	32	15,9	7,5				12	8,1	7,4	
1997	40	16,8	22,1	1			17	7,2	14,6	
1998	40	42,0	51,4				22	30,8	33,2	
1999	45	99,4	111,0				24	58,9	75,8	
2000	48	12,5	11,8				23	10,3	9,4	
2001	26	48,2	43,2				16	37,4	45,1	
2002	16	28,6	245,5	
2003	14	10,8	15,0	
2004	12	104,2	62,2	

¹⁾ Internetsite: <http://www2.iisg.nl/databases/stakingen/overzicht.php>, datum informatie: 4 januari 2006.

²⁾ Statline: Historie Werkstakingen, 25 januari 2006.

³⁾ Hoogste aantal betrokken werknemers.

⁴⁾ Staking in de textielindustrie in Twente en de Gelderse Achterhoek; 26 november 1923–23 juni 1924.

⁵⁾ Waarneming in 1940: januari–10 mei.

⁶⁾ Waarneming in 1945: mei–december.

⁷⁾ Herziene cijfers. Gepubliceerd in de Sociale maandstatistiek van juni 1982.

⁸⁾ Herziene cijfers. Gepubliceerd in de Sociaal-economische maandstatistiek van mei 1999.